

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ԿՈՐՊՈՐԱՏԻՎ ԻՐԱՎԱՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՌԱՆՁՆԱՅԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ՎԱՅՐԱՍ ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ

Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների հիմնախնդիրը ժամանակակից քաղաքացիական իրավունքի գիտության արդիական խնդիրներից է: Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների էությունը հասկանալու և իրավունքի ճյուղային կառուցվածքում դրա տեղը հայտնաբերելու համար անհրաժեշտ է պարզել, թե ինչ է բովանդակում «կորպորացիա» եզրույթը՝ պատմական և ժամանակակից իմաստով:

«Կորպորացիա» եզրույթը ծագել է լատիներեն «corpus habere» արտահայտությունից, որը հավաքական ձևով արտահայտում էր անձանց միավորումների իրավունքները¹: Քսաներորդ դարի երկրորդ կեսին ձևավորվեցին իրավաբանական անձանց մասին երկու տեսություններ, որոնցից առաջինը այսպես կոչված «անձնավորման» տեսությունն էր, որի հիմնադիրն էր Յոհան Կոնկենտինո Չորրորդը: Այդ շրջանում այս տեսությունը համընդհանուր ճանաչում էր գտել Ֆրանսիայում: Դրա հետևորդներից էր նաև ռուս ակադեմիկոս Գ. Ֆ. Շերշենևիչը, որն իրավաբանական անձն անվանում էր միստիկ (ֆիկտիվ) անձ²: Սակայն գերմանացի իրավաբաններն առաջ քաշեցին հակադիր տեսություն, համաձայն որի՝ իրավաբանական անձը ֆիկցիա չէր համարվում, այլ դիտվում էր որպես ֆիզիկական անձի նման իրականում գոյություն ունեցող իրավունքի սուբյեկտ:

Հետագայում, երբ գիտակցվեցին այնպիսի ֆենոմենի գոյության անհրաժեշտությունը և բնույթը, ինչպիսին է իրավաբանական անձը, տարակարծություններ առաջացան այդ երևույթի էությունն արտահայտող տերմինաբանության ընտրության հարցում: Գերմանական օրենսդրության մեջ օգտագործվեց «իրավաբանական անձ», ֆրանսիական օրենսդրությունում՝ «բարոյական անձ», իսկ անգլիական օրենսդրությունում՝ «կորպորացիա» եզրույթը³:

Հարկ ենք համարում նշել, որ Հայաստանի Հանրապետության և այլ պետությունների իրավական համակարգերում «կորպորացիա» եզրույթը միևնույն կերպ չի ընկալվում: Բազմաթիվ երկրներում այս հասկացությունը օրենսդրորեն բնորոշված չէ, և այդ եզրույթը օգտագործվում է հիմնականում տեսական և մասնագիտական գրականության մեջ: Բացի այդ՝ «կոր-

¹ Տե՛ս **Покровский И. А.** История римского права. М., 1917, էջ 75, **Козлова Н. В.** Понятие и сущность юридического лица. М., 2003, էջ 210:

² Այդ մասին ավելի մանրամասն տե՛ս **Шершеневич Г. Ф.** Учебник русского гражданского права. М., 1985, էջ 88-94:

³ Տե՛ս **Վ. Դ. Ավետիսյան**, Բաժնետիրական իրավունք, ուսումնական ձեռնարկ, Եր., 2005, էջ 9:

պորացիա» եզրույթն անգլոսաքսոնական և մայրցամաքային իրավական համակարգերում ունի տարբեր բովանդակություն: Ներկայումս ընդհանուր իրավունքի համակարգի երկրներում «կորպորացիա» եզրույթն ընկալվում է լայն իմաստով և արտահայտում է որևէ միության ամբողջություն և դրա՝ իրավահարաբերությունների սուբյեկտ հանդիսանալը: Առևտրային կորպորացիաներ ասելով Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներում հասկանում են միայն այն կազմակերպությունները, որոնց բնութագրական են արժեթղթերի թողարկումը և դրանց ազատ վաճառքը: Կազմակերպությունների մյուս խումբը, որն արժեթղթեր չի թողարկում, դասվում է ինկորպորատիվ կազմակերպությունների շարքը⁴:

Ամերիկյան առևտրային կազմակերպությունները ըստ էության նման են Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրությամբ նախատեսված հաշվետու թողարկող ընկերություններին, որոնց կողմից թողարկված արժեթղթերը կարող են ցուցարկվել ֆոնդային բորսայում:

Անգլիական օրենսդրությամբ «կորպորացիա» եզրույթն արտահայտում է իրավաբանական անձ հասկացությունը, որը բաժանվում է մի քանի անձանցից կազմված կորպորացիաների (corporations aggregate) և մեկ անձից կազմված կորպորացիաների (corporations sole): Առևտրային կորպորացիաներն անվանվում են կոմպանիաներ (company) և իրենց հերթին բաժանվում հանրային և մասնավոր կորպորացիաների⁵:

Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության մեջ ներկայումս «կորպորացիա» եզրույթը չի օգտագործվում, այլ, ըստ էության, որպես այդ հասկացության հոմանիշ օգտագործվում է «կազմակերպություն» եզրույթը⁶: Մայրցամաքային իրավական համակարգի երկրների տեսական գրականության մեջ կորպորացիա ասելով հասկանում են օրենսդրությամբ նախատեսված իրավաբանական անձի գրեթե բոլոր կազմակերպատիրավական ձևերը՝ բաժնետիրական, սահմանափակ և լրացուցիչ պատասխանատվությամբ ընկերությունները, վստահության վրա հիմնված և լիակատար ընկերակցությունները, կոոպերատիվները, ինչպես նաև առևտրային կազմակերպությունների միությունները (ասոցիացիաներ, կոնցերններ, հոլդինգներ և այլն)⁷:

Տեսաբաններ Մոզիլևսկին, Կոզլովը, Կաշանինան իրավացի են այն հարցում, որ վստահության վրա հիմնված և լիակատար ընկերակցությունները կորպորացիաների շարքը դասելն աննպատակահարմար է, քանի որ այդ կազմակերպություններին բնութագրական չեն կորպորացիաներին բնորոշ հատկանիշները⁸: Փաստորեն, ընկերակցությունները եղել են հասարակ ընկերակցություններից դեպի կորպորացիաների փոխակերպման անցումային ձևը:

⁴ Տե՛ս **Сыродоева О. Н.** Проблемы юридической личности в законодательстве США // "Правоведение". 1992, № 4, էջ 26:

⁵ Տե՛ս Гражданское и торговое право капиталистических государств. М., 1993, էջ 84:

⁶ Սակայն ՀՀ կնքած միջազգային պայմանագրերում այդ եզրույթին հաճախ ենք հանդիպում, օրինակ՝ «Անդրազգային կարպորացիաների մասին» կոնվենցիա, «Հայաստանի ազգային ֆինանսաինվեստիցիոն կորպորացիա» և այլն:

⁷ Տե՛ս "Корпоративное право". Учебник М.; 2007, էջ 7, **Кашанина Т. В.** Корпоративное право. М., 1999, էջ 1:

⁸ Այդ մասին մանրամասն տե՛ս Ի. Ս. Շիշկինայի խմբագրությամբ վերը նշված աշխատությունը, էջ 10:

Տեսական գրականության մեջ «կորպորացիա» եզրույթն ընկալվում է լայն և նեղ իմաստներով. նեղ առումով կորպորացիա ասելով հասկացվում են միայն առևտրային կազմակերպությունները, իսկ լայն առումով՝ ինչպես առևտրային, այնպես էլ ոչ առևտրային կազմակերպությունները⁹: Մենք «կորպորացիա» եզրույթն ընկալում ենք լայն առումով, և այդ հենքի վրա էլ սույն աշխատանքի շրջանակներում ուսումնասիրվում են կորպորատիվ իրավահարաբերությունները:

«Իրավահարաբերություն» եզրույթն ունի բավականին հետաքրքիր պատմություն: Մինչհեղափոխական ռուսական իրավունքում քաղաքացիական իրավահարաբերությունները կառուցվում էին պարտապանի և պարտատիրոջ միջև ծագող քաղաքացիաիրավական կապերի մոդելով: Այսպես, ըստ Կ. Դ. Կավելինի և Գ. Ֆ. Շերշենևիչի տեսակետի՝ իրավաբանական հարաբերություններն իրենցից ներկայացնում են երկու անձանց կապ, որոնց միջև առկա են փոխադարձ իրավունքներ և պարտականություններ¹⁰: Այդպիսի մոտեցումը նպաստեց իրավահարաբերությունների սուբյեկտների փոխադարձ իրավունքների և պարտականությունների մանրամասն ուսումնասիրմանը: Սակայն նման մոտեցման պայմաններում ուսումնասիրության ոլորտից դուրս մնաց իրավունքի՝ հասարակական հարաբերությունները կարգավորող բնույթը:

Խորհրդային գրականության մեջ իրավակարգավորումը համարվում էր առաջնային և հիմնարար կատեգորիա¹¹, և դրա ուսումնասիրությանը հատուկ ուշադրություն էր դարձվում:

Ժամանակակից իրավաբանական գրականության մեջ «իրավահարաբերություն» հասկացության նկատմամբ ձևավորվել է երկու հիմնական մոտեցում: Առաջին դեպքում իրավահարաբերությունը սահմանվում է որպես հասարակական հարաբերության իրավական ձև: Իրավահարաբերություն ասելով հասկանում են իրավունքի սուբյեկտների վարքի անհատական մոդելը ներկայացնող սուբյեկտիվ իրավունքները և պարտականությունները: Հաշվեկանոնը գործում է հետևյալ կերպ. իրավունքի նորմը որոշակիացվում է իրավահարաբերությունում, ինչն այնուհետև ներգործում է փաստացի հասարակական հարաբերության վրա: Այդպիսով, իրավահարաբերությունը, որպես *sui generis* հարաբերություն, հասարակական հարաբերության իրավական ձևն է: Ընդ որում, ընդունվում է փաստացի հասարակական հարաբերության և դրան համապատասխանող իրավական հարաբերության ինքնուրույն գոյությունը¹²:

Համաձայն երկրորդ մոտեցման՝ իրավահարաբերությունը իրավունքի նորմերով կարգավորվող հասարակական հարաբերություն է: Այդ տեսակետը բխում է իրավական ձևի և նյութական բովանդակության միաս-

⁹ Տե՛ս Ломкин Д. В. Корпоративные отношения и предмет гражданско-правового регулирования // "Законодательство", № 5, 2004, էջ 63:

¹⁰ Տե՛ս Кавелин К. Д. Избранные произведения по гражданскому праву. М., 2003, էջ 221-237, Шершеневич Г. Ф. Общая теория права. Т. II. М., 1995, էջ 168-172:

¹¹ Տե՛ս Пашуканис Е. Б. Общая теория права и марксизм. М., 1926, էջ 41-42:

¹² Տե՛ս Братусь С. Н. Предмет и система советского гражданского права. М., 1963, էջ 88-103, Назаров Б. Л. Социалистическое право в системе социальных связей. М., 1976, էջ 41, Толстой Ю. К. К категории правоотношения. Л., 1959, էջ 31:

նությանը բնորոշվող ամբողջական հարաբերության գոյությունն ընդունելու փաստից: Հասարակական հարաբերությունների վրա իրավունքի նորմերի ազդեցության հետևանքով ծագում է միասնական իրավական հարաբերություն: Այդ դիրքորոշման կողմնակիցների թվին են դասվում Օ. Ս. Իոֆֆեն, Ռ. Օ. Խալֆինան, Վ. Ն. Խրոպանյուկը և այլ գիտնականներ¹³:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ կորպորացիան՝ որպես իրավաբանական անձ, իրավակարգի իմպերատիվ նորմերի արհեստական ծնունդ է, կորպորատիվ կազմակերպությունների հետ հասարակական հարաբերությունները կարող են գոյություն ունենալ միայն իրավական ձևով: Օրինակ՝ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակիցների՝ կորպորացիայից դուրս գալու մասին որոշում ընդունելու և համապատասխան դիմում տալու դեպքում ընկերության և մասնակիցների միջև ծագում է բաժնեմասի իրական արժեքի՝ դրամի կամ բնեղենի ձևով վճարման հարաբերություն: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 104 հոդվածում ամրագրված իրավունքի նորմը ներգործում է համապատասխան հասարակական հարաբերության վրա, որի հետևանքով ծագում է միասնական իրավական հարաբերություն: Հասարակական հարաբերության իրավաբանական ձևը և փաստացի բովանդակությունը նպատակային սոցիալական երևույթներ են¹⁴:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ իրավահարաբերությունները կարելի է բնորոշել որպես իրավունքով կարգավորվող հասարակական հարաբերություններ, որոնց մասնակիցները վերածվում են պետության կողմից երաշխավորված և պահպանվող սուբյեկտիվ իրավունքներ և պարտականություններ կրողների: Այսինքն՝ իրավահարաբերությունները հասարակական հարաբերությունների տարատեսակ են, որոնք հասարակության համար իրենց կարևորության պատճառով կարգավորվում են իրավունքի նորմերով:

Սուբյեկտիվ իրավունքը իրավագոր անձի հնարավոր վարքագծի միջոցն է, իրավագոր անձի՝ օբյեկտիվ իրավունքով ճանաչվող իշխանության ուղրտը¹⁵: Կորպորատիվ իրավահարաբերություններում սուբյեկտիվ իրավունքը բնութագրելիս անհրաժեշտ է ընդգծել այն իրավական միջոցների կարևորությունը, որոնք իրավագոր անձին հնարավորություն են տալիս իր իրավունքներն իրականացնել այլ անձանցից համապատասխան վարքագծի դրսևորում պահանջելու միջոցով: Օրինակ՝ սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության մասնակցի՝ մասնակիցների ընդհանուր ժողովին մասնակցելու սուբյեկտիվ իրավունքը չի կարող իրագործվել առանց պարտավոր անձանց, մասնավորապես, ընկերության կառավարման մարմինների համապատասխան գործողությունների և մասնակցին՝ համապատասխան գործողություններ կատարելուն պարտադրելու հնարավորության ընձեռման:

¹³ Տե՛ս **Халфина Р. О.** Общее учение о правоотношении. М., 1974, **Иоффе О. С.** Спорные вопросы учения о правоотношении. Очерки по гражданскому праву. Л., 1957, **Хропанюк В. Н.** Теория государства и права. М., 1993, "Общая теория государства и права". Академический курс в 2-х томах. Т. 2, М., 1998:

¹⁴ Տե՛ս **Хропанюк В. Н.**, նշվ. աշխ., էջ 223:

¹⁵ Տե՛ս **Братусь С. Н.** Юридические лица в советском гражданском праве // Ученые труды ВИЮН Министерства юстиции СССР. Вып. XII. М., 1947, էջ 10-33:

ՀՀ օրենսդրության վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ կորպորատիվ իրավահարաբերությունների համար մեծ նշանակություն ունի իրավահարաբերության մասնակցի շահը, ինչը բավարվում է սուբյեկտիվ իրավունքի իրացմամբ: Հետևաբար՝ շահը չի կարելի բացառել սուբյեկտիվ իրավունքի բովանդակությունից, քանզի, ճանաչելով իրավագործ անձի սուբյեկտիվ իրավունքը, պետությունը ելնում է ոչ միայն իրավագործ անձի գործողությունների բնույթից, որոնց հնարավորությունը նա ապահովում է, այլև իր կողմից պաշտպանվող շահի բնույթից:

Իրավական պաշտպանություն կարող է ստանալ իրավագործ անձի միայն այնպիսի շահը, որը կարող է համընկնել պետության կողմից ճանաչվող և պաշտպանվող շահերին կամ չի հակասում դրանց¹⁶: Իրավագործ անձի շահերի՝ պետության կողմից պաշտպանվող շահերին չհամապատասխանելը կարող է հանգեցնել անձին պատկանող իրավունքի դատական պաշտպանության մերժմանը (ՀՀ քաղ. օր. հոդվ. 12): Օրինակ՝ եթե բաժնետիրական ընկերության բաժնետերերը կամ բաժնետերերը, օգտվելով «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքի 92 հոդվածով բաժնետիրոջը վերապահված իրավունքից, առանց լուրջ հիմնավորման պարբերաբար (օրինակ՝ մեկ ամսվա ընթացքում երկու անգամ) պահանջեն ընկերությունում իրականացնել աուդիտ, ապա նման պահանջը կարող է դիտվել որպես իրավունքի չարաշահում: Հարկ է ընդգծել, որ վեճը դատարանում քննելիս օրինական շահի բացակայության պարզումը չի նշանակում հայցով դիմած անձի կողմից իրավունքի չարաշահման ինքնաբերաբար ճանաչում: Համապատասխան գործողությունները կարող են ճանաչվել իրավունքի չարաշահում միայն գործող օրենսդրությամբ նախատեսված հիմքերի առկայության դեպքում:

Սուբյեկտիվ պարտականությունն անձի այն պարտադիր վարքագիծն է, որը սահմանված է օրենքով կամ պայմանագրով¹⁷: «Իրավական պարտականությունն այն կրողի այնպիսի վարքագծի ապահովման միջոցն է, որի կարիքն ունի իրավագործ անձը, և որը պետությունը ճանաչում է պարտադիր»¹⁸:

Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների բովանդակությունն ամբողջացնում են իրավահարաբերության մասնակիցների իրավունքներն ու պարտականությունները՝ ներառյալ կորպորացիան՝ որպես իրավաբանական անձ, կորպորացիայի մասնակիցների (բաժնետերերի, անդամների) և կորպորացիայի կառավարման մարմինների գործառույթներն իրականացնող անձինք: Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների բովանդակությունը կազմող մասնակիցների իրավունքների և պարտականությունների ամբողջությունը կարելի է բնորոշել որպես ինքնուրույն բնույթ կրող գույքային (օրինակ՝ դիվիդենտ ստանալու և լուծարային քվոտայի իրավունքը) և ոչ գույքային (օրինակ՝ ընկերության կառավարմանը մասնակցելու, տեղեկատվություն ստանալու իրավունքը) իրավունքների ամբողջություն:

¹⁶ Տե՛ս **Иоффе О. С.** Избранные труды в 4 т. Т. I. СПб., 2003, էջ 84:

¹⁷ Տե՛ս **Տ. Կ. Բարսեղյան**, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական իրավունք, առաջին մաս, Եր., 2009, էջ 61:

¹⁸ **Иоффе О. С.** Правоотношение по советскому гражданскому праву. Л., 1949, էջ 57:

Կորպորատիվ իրավահարաբերությունները կարող են բնութագրվել ինչպես նեղ, այնպես էլ լայն առումով: Նեղ առումով այն ներառում է կորպորացիայի ներսում առաջացող հարաբերությունները (կորպորատիվ իրավահարաբերությունների ներքին կողմը), օրինակ՝ մասնակիցների՝ ընկերության կառավարմանը մասնակցելուն և ընկերության գործունեությունը վերահսկելուն ուղղված հասարակական հարաբերությունները, իսկ լայն առումով կորպորատիվ իրավահարաբերություններն ընկալվում են կորպորացիայի՝ որպես գործարարական գործունեության սուբյեկտի գործունեությանը վերաբերող հասարակական հարաբերությունները (կորպորատիվ իրավահարաբերությունների արտաքին կողմ), օրինակ՝ կորպորացիաների ստեղծման և գործունեության դադարեցման գործընթացի պետական կարգավորումը:

Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների սուբյեկտային կազմի ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս կորպորատիվ իրավահարաբերությունների մասնակիցներին բաժանել երկու խմբի.

- կորպորատիվ իրավահարաբերությունների ներքին կողմի հետ առնչվող սուբյեկտներ,
- կորպորատիվ իրավահարաբերությունների արտաքին կողմի հետ առնչվող սուբյեկտներ:

Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների ներքին կողմի հետ առնչվող սուբյեկտներ են կորպորացիայի մասնակցները (անդամները, բաժնետերերը և այլն), կառավարման մարմինները, ինչպես նաև կորպորացիայի գործունեության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող մարմինները:

Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների արտաքին կողմի հետ առնչվող սուբյեկտների շարքն են դասվում կորպորացիայի գործունեությունը կարգավորող պետական մարմինները, կոնտրազենտները և այլն:

Քաղաքացիական իրավահարաբերությունների համակարգում կորպորատիվ իրավահարաբերությունների տեղը ճշտելու համար անհրաժեշտ է պարզել կորպորատիվ իրավահարաբերությունների բնույթը:

Կորպորատիվ իրավահարաբերությունների բնույթը պարզելու համար անհրաժեշտ է վերլուծել այդ իրավահարաբերությունների սուբյեկտային կազմը, դրանց կապը, իրավահարաբերությունների օբյեկտը և այն նպատակը, հանուն որի իրագործման իրականացվում է սուբյեկտիվ իրավունքը:

Կորպորատիվ իրավահարաբերության օբյեկտ հասկացության վերաբերյալ տեսական գրականության մեջ միասնական կարծիք գոյություն չունի: Օրինակ՝ Մ. Մ. Ազարկովի կարծիքով՝ իրավահարաբերության բովանդակությունը պարտավոր անձանց վարքն է, իսկ օբյեկտը՝ իրը կամ իրը, որին ուղղված է պարտավոր անձի վարքը¹⁹: Փաստորեն, նման տեսակետը ենթադրում է «անօբյեկտ» իրավահարաբերությունների գոյություն:

Իրավահարաբերության հետ առնչվող արտաքին աշխարհի բոլոր երևույթները օբյեկտի հասկացության մեջ ներառելու նպատակով որոշ հեղինակներ առաջարկում են իրավունքի օբյեկտները բաժանել երկու կա-

---

¹⁹ Տե՛ս **Агарков М. М.** Обязательство по советскому праву // Ученые труды ВИЮН НКДО СССР. Вып. 3, 1940, էջ 22:

տեգորիաների²⁰: Համաձայն նշված դիրքորոշման՝ իրավունքի օբյեկտ է համարվում այն ամենը, ինչի կապակցությամբ իրավունքի սուբյեկտները մտնում են իրավահարաբերության մեջ, ինչպես նաև այն, ինչը կազմում է իրավահարաբերության մասնակիցների փոխադարձ իրավունքների ու պարտականությունների բովանդակությունը: Հետևաբար ստացվում է, որ իրավունքի օբյեկտը և դրա բովանդակությունը նույնն են, քանզի, գործողությունների հետ մեկտեղ, օբյեկտների թվին են դասվում նաև իրերը: Այդ դեպքում ստացվում է, որ իրերը նույնպես կարող են կազմել իրավունքի բովանդակությունը, ինչին, անշուշտ, որևէ կերպ չի կարելի համաձայնել:

Ելնելով վերոշարադրյալից՝ «մնում է կամ հրաժարվել իրավունքի բովանդակությունը օբյեկտի հետ նույնացնելուց, կամ իրերը հանել իրավունքի օբյեկտների թվից՝ ընդունելով օբյեկտի նշանակությունը սոսկ որպես գործողությունների կատարում, կամ գործողությունների կատարումից ձեռնպահ մնալ»²¹: Այս տեսանկյունից հետաքրքրական է նաև պրոֆ. Յա. Մ. Մագազինների կարծիքը, ըստ որի՝ յուրաքանչյուր իրավահարաբերության էությունն այն է, որ դրա շրջանակներում «մեկ անձն ուրիշի գործողության նկատմամբ ունի իրավունք», հետևաբար, «իրավունքի օբյեկտ է ուրիշի յուրաքանչյուր գործողությունը... իրավունքի օբյեկտ է այն, ինչը պարտավորության օբյեկտ է»²²:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ հարկ ենք համարում նշել, որ եթե քաղաքացիական իրավահարաբերությունների օբյեկտ կարելի է դիտել գործողությունները, անձնական ոչ նյութական բարիքները և այլ արժեքները, ապա կորպորատիվ իրավահարաբերությունների օբյեկտ կարելի է համարել նյութական բարիքներ ստեղծելուն կամ կանոնադրային նպատակներն իրականացնելուն ուղղված կորպորատիվ իրավահարաբերությունների սուբյեկտների գործողությունները, այլ ոչ նյութական բարիքները կամ կանոնադրային նպատակները:

Որոշ հեղինակներ կորպորատիվ իրավահարաբերությունների բնույթը պարզելու համար մատնանշում են դրանց իրային իրավական բնույթը²³, հեղինակների մեկ այլ խումբ՝ պարտավորական բնույթը²⁴, երրորդ խումբն ընդգծում է կորպորատիվ իրավահարաբերությունների հատուկ բնույթը հիմնավորող հայեցակարգը, ըստ որի դրանք ոչ իրային են և ոչ էլ պարտավորական, իսկ չորրորդ խումբը կորպորատիվ հարաբերությունները դասում է ոչ գույքային և նույնիսկ անձնական ոչ գույքային հարաբերությունների շարքը²⁵:

Իրային իրավահարաբերություններն ամրագրում են սուբյեկտների գույքային դրության ստատիկան: Դրանցով երաշխավորվում է իրի վրա իրավագոր սուբյեկտի անմիջականորեն ներգործելու հնարավորությունը,

²⁰ Տե՛ս **Голунский С., Строгович М.** Теория государства и права. М., 1940, էջ 277:

²¹ **Иоффе О. С.** Избранные труды. Т. I, с. 117:

²² **Магазинер Я. М.** Советское хозяйственное право. Л., 1928, с. 174.

²³ Տե՛ս "Корпоративное право". М., 2007, էջ 26, **Тарасов И. Т.** Учение об акционерных компаниях. М., 2000, էջ 483:

²⁴ Տե՛ս **Долинская В. В.** Акционерное право. М., 1997, էջ 12, **Ломидзе О.** Переход обязательственных прав участников юридического лица // "Российская юстиция", 1999, № 10, էջ 17:

²⁵ Տե՛ս **Рахмилович В. А.** Гражданское право России. Ч. 1. М., 1996, **Эрделевский А. М.** О защите личных неимущественных прав акционеров // "Хозяйство и право", 1997:

ինչպես նաև երրորդ անձանց ոտնձգություններից այդ իրավունքը պաշտպանելու հնարավորությունը: Բացի այդ՝ իրային իրավունքներն ունեն բացարձակ բնույթ, ինչը ենթադրում է, որ իրավահարաբերության մեկ սուբյեկտի իրավունքին համապատասխանում է բոլորի և յուրաքանչյուրի պարտականությունը, ինչպես նաև այդ անձանց վրա դրվում է պասիվ գործառույթ՝ ձեռնպահ մնալ այնպիսի գործողությունների կատարումից, որոնք խոչընդոտում են իրավագոր անձի իրավաբանորեն պաշտպանվող շահերի բավարարմանը:

Մինչդեռ կորպորատիվ սուբյեկտիվ իրավունքների իրականացումն իրավագոր անձի սեփական նախաձեռնությամբ անհնարին է: Այդպիսիք հնարավոր են միայն պարտավոր անձանց անհրաժեշտ գործողություններով: «Մեկ անձի իրավունքի կախվածությունը մեկ այլ անձի ակտիվ գործողություններից վկայում է այն մասին, որ այդ իրավունքը զուրկ է բացարձակ բնույթից»²⁶:

Չետևաբար, կարելի է պնդել, որ կորպորատիվ հարաբերություններն իրային իրավահարաբերություններ չեն, քանի որ դրանք բացարձակ բնույթ չունեն:

Պարտավորական իրավահարաբերությունները միջնորդավորում են գույքի կամ գույքային բնույթի այլ տիպի բարիքների փոխանցումը մեկ անձից մյուսին²⁷: Դրանցում իրավագոր անձը ունի սոսկ պահանջի իրավունք: Իսկ կորպորատիվ իրավահարաբերություններում, ի տարբերություն պարտավորական հարաբերությունների, պարտատերն ու պարտապանը հանդես չեն գալիս որպես իրավահարաբերության սուբյեկտներ: Կորպորատիվ իրավահարաբերություններում որպես օբյեկտ հանդես են գալիս ոչ թե կազմակերպության առանձին գործողությունը կամ գործողությունների համակցությունը, այլ կազմակերպության գործունեությունը և այդ գործունեության արդյունքները²⁸: Օրինակ՝ բաժնետիրական ընկերությունը պարտավոր է «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենքով սահմանված կարգով ապահովել բաժնետերերի ընդհանուր ժողովին բաժնետիրոջ մասնակցության իրավունքի իրականացման հնարավորությունը: Ընդ որում, հարկ է ընդգծել, որ ընկերության՝ որպես պարտավոր անձի պահանջվող գործողությունների կատարումը բաժնետիրոջ վերջնական նպատակը չէ, քանի որ որոշակի հանգամանքների առկայության դեպքում բաժնետերն ինքը կարող է իրականացնել այդ գործողությունները («Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենք, հոդվ. 74): Այդ եղանակով բաժնետերն ընդամենը մասնակցում է ընկերության կանքի ձևավորման գործընթացին:

Սակայն պետք է նշել, որ կորպորացիայի շրջանակներում ծագող մի շարք հարաբերություններ ունեն զուտ պարտավորական բնույթ: Օրինակ՝ հաշվեգրված շահաբաժինը կամ ընկերության լուծարումից հետո մնացած գույքից բաժին պահանջելու իրավունքը:

Կորպորատիվ հարաբերություններին բնութագրական հատկանիշ է նաև այն, որ միմյանցից անկախ և ինքնուրույն սուբյեկտները, մտնելով

²⁶ Иоффе О. С. Избранные труды. Т. I, с. 151:

²⁷ Տե՛ս Տ. Կ. Բարսեղյան, նշվ. աշխ., էջ 406:

²⁸ Տե՛ս Козлова Н. В. Понятие и сущность юридического лица. М., 2003, էջ 244:

կորպորատիվ բնույթի իրավահարաբերությունների մեջ, հնարավորություն ունեն անմիջականորեն ազդելու մյուս կողմի կամքի ձևավորման վրա: Ավելին, կորպորացիայի մասնակիցները, ձևավորելով այդ կամքը, իրենք են դրան ենթարկվում, ընդ որում՝ հետևելով կորպորացիայի կառավարման այլ մարմինների կողմից կորպորացիայի ձևավորված կամքի պատշաճ իրագործմանը: Փաստորեն, իրենց կորպորատիվ իրավունքների իրացման միջոցով կորպորացիայի անդամները մասնակցում են կորպորացիայի և դրա գույքի կառավարմանը:

Այսպիսով, կորպորատիվ իրավահարաբերությունները տարբերվում են պարտավորական հարաբերություններից ինչպես ըստ օբյեկտի, այնպես էլ՝ ըստ բովանդակության:

Կորպորատիվ իրավահարաբերությունները ունեն հարաբերական բնույթ, քանի որ իրավագործ անձին (անձանց) հակադրվում է խիստ որոշակի պարտավոր անձ (անձինք): Հետևաբար, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ կորպորացիայի անդամների և կորպորացիայի մարմինների կազմի մեջ մտնող անձանց շրջանակը խիստ որոշակի է, այսինքն՝ իրավագործ և պարտավոր անձանց շրջանակը որոշակի է, ուստի կորպորատիվ իրավահարաբերությունները հարաբերական են:

Ընդ որում, պետք է հաշվի առնել, որ եթե հարաբերական իրավահարաբերությունների հաստատման և իրականացման համար մեծ մասամբ վճռորոշ նշանակություն ունի պայմանագիրը, ապա կորպորատիվ իրավահարաբերությունների համար նման նշանակություն ունեն այնպիսի իրավաբանական փաստերը, ինչպիսիք են կորպորացիայի անդամների ընդհանուր ժողովի կամ կառավարման այլ մարմինների որոշումները: Ավելին, իրավահարաբերության կողմը՝ կորպորացիան, ի հայտ է գալիս իրավունքի այլ սուբյեկտների՝ հիմնադիրների կամահայտնության արդյունքում:

Գույքային բնույթի իրավահարաբերությունների օբյեկտը նյութական բարիքն է և արտացոլում է կա՛մ գույքի պատկանելությունը որոշակի անձի, կա՛մ գույքի փոխանցումը: Կորպորացիայի գույքը սեփականության իրավունքով պատկանում է կորպորացիային՝ որպես կորպորատիվ իրավահարաբերությունների մասնակցի: Կորպորացիայի անդամներն ընդամենը իրավունք ունեն կազմակերպելու իրավաբանական անձի գործունեությունը, այսինքն՝ մասնակցելու կառավարմանը, ընդունելու և իրագործելու կորպորատիվ որոշումներ և այլն:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ կորպորատիվ հարաբերությունների օբյեկտ է կորպորատիվ տիպի իրավաբանական անձի գործունեության կազմակերպումը, նշված հարաբերությունները կարելի է բնութագրել նաև որպես կազմակերպակառավարչական հարաբերություններ: Փաստորեն, կորպորացիայի անդամներին հետաքրքրում են ոչ թե կորպորացիայի գույքը, այլ այդ գույքի կառավարումը և կանոնադրային նպատակների իրագործումը:

Հարկ է նշել, որ «կազմակերպական հարաբերություններ» հասկացությունը խորհրդային իրավագիտության մեջ ուսումնասիրվել է քաղաքացիական, վարչական և սահմանադրական իրավունքի շրջանակներ-

րում²⁹: Ըստ ընդհանուր կանոնի՝ կազմակերպական հարաբերություններ ասելով հասկացվում էին երկակի բնույթի հարաբերություններ, որոնք ծագում էին կառավարման վերադաս և ստորադաս մարմինների միջև, ինչպես նաև՝ նրանց և օպերատիվ տնտեսական կազմակերպությունների ու ձեռնարկությունների միջև, որոնք անմիջականորեն իրականացնում էին տնտեսական գործունեություն արտադրության և բաշխման ոլորտում: Ընդ որում, գործում էր այն կանխավարկածը, որ կազմակերպական հարաբերությունները քաղաքացիաիրավական կարգավորման առարկա չեն:

Օ. Ս. Կրասավչիկովը կազմակերպական հարաբերությունները բնութագրում էր որպես համակարգման կամ ենթակայության հիմունքների վրա կառուցված սոցիալական կապեր, որոնք ուղղված էին այլ հասարակական հարաբերությունների, դրանց մասնակիցների գործողությունների կարգավորմանը կամ էլ սոցիալական կազմավորումների ձևավորմանը, և այդ կազմակերպական հարաբերությունները բաժանում էր քաղաքացիաիրավականի և վարչաիրավականի: Նա համակարծիք էր Ս. Ն. Բրատուսին, որը գտնում էր, որ պետական կառավարման մարմինների և պետական ձեռնարկությունների ու կազմակերպությունների միջև առաջացող հարաբերությունները պետք է առանձնացնել բուն գույքային հարաբերություններից, քանզի նշված կազմակերպական հարաբերությունները «կարգավորվում են վարչական իրավունքի նորմերով, իսկ գույքային հարաբերությունները՝ քաղաքացիական իրավունքով»³⁰:

Վերը նշված տեսակետին կարելի էր համաձայնել նախկին խորհրդային հասարակարգի պայմաններում, սակայն ներկայիս շուկայական տնտեսության պայմաններում քաղաքացիական իրավունքով կարգավորվող հասարակական հարաբերությունների շրջանակը զգալիորեն ընդլայնվել է, ինչի վառ օրինակ են կորպորատիվ իրավահարաբերությունները՝ իրենց բնութագրական վերը նշված առանձնահատկություններով:

Արդի շուկայական տնտեսությանը հատուկ կազմակերպական հարաբերությունները սկզբունքորեն տարբերվում են խորհրդային ժամանակաշրջանի տնտեսության կազմակերպական հարաբերություններից: Ներկայումս քաղաքացիական իրավունքի սուբյեկտները, իրենց մասնավոր շահերից ելնելով, կայացնում են կորպորացիայի ստեղծման, վերակազմակերպման և լուծարման վերաբերյալ որոշումներ, կորպորացիայի կառավարման մարմինները ընդունում և ապահովում են կորպորատիվ որոշումների իրականացումը, որոշում են համապատասխան կորպորացիայի զարգացման ռազմավարությունը, բաշխում են շահույթը կամ ստեղծում են հավելյալ կառուցակարգեր իրենց սոցիալական, մշակութային կամ ոչ առևտրային շահերի իրացման համար, այսինքն՝ կազմակերպում և կառավարում են կորպորացիայի գործունեությունը քաղաքացիաիրավական նորացված սկզբունքներով:

Այսպիսով, ընդհանրացնելով վերոգրյալը, կարելի է եզրակացնել, որ կորպորատիվ իրավահարաբերությունները քաղաքացիական իրավահարաբերությունների ինքնուրույն տեսակ են, համալիր իրա-

²⁹ Տե՛ս **Братусь С. Н.** Предмет и система советского гражданского права. М. 1963, **Красавчиков О. А.** Категории науки гражданского права. Т. 1, М., 2005 և այլոց աշխատանքները:

³⁰ **Красавчиков О. А.** Категории науки гражданского права. Т. 1. М., 2005, с. 53.

վահարաբերություններ, որոնք հասարակական հարաբերությունների կարգավորման հանրային և մասնավոր մեթոդների հիման վրա կարգավորում են գույքային և դրանց սերտորեն առնչվող ոչ գույքային բնույթի բարիքներին վերաբերող կազմակերպակառավարչական հարաբերություններ:

ВАГРАМ АВЕТИСЯН – Особенности корпоративных правоотношений. – Корпоративные правоотношения – одна из актуальных проблем гражданского права. Свойственные современной рыночной экономике организационные принципы в корне отличаются от тех, что характеризовали экономику советского периода. Сегодня, принимая решения о создании, реорганизации или ликвидации корпорации, субъекты гражданского права исходят из своих частных интересов. Руководящие органы корпорации обеспечивают исполнение корпоративных решений, определяют стратегию развития и распределяют прибыль. Одним словом, они управляют корпорацией, опираясь на обновленные принципы гражданского права.

В статье раскрывается понятие «корпорация», а также особенности объекта, субъекта и содержания корпоративных правоотношений и их гражданско-правовая природа. Существующие в Армении корпоративные правоотношения характеризуются как самостоятельный вид гражданских правоотношений, регулирующий имущественные и тесно связанные с ними неимущественные организационно-управленческие отношения.

VAHRAM AVETISYAN – The Peculiarities of Corporate Legal Relationships. – The issue of corporative legal relationship is one of the actual problematic issues of modern civil law. – The organizational relations of present-day market economy are principally different from the ones of soviet-era economy. Nowadays, the subjects of civil law make decisions on founding, reorganizing and liquidation of corporation, according to their private interests, the governing bodies of corporation make corporative decisions and ensure the fulfillment of those decisions, decide the strategy of the development of the corresponding corporation, allocate the profit or organize additional mechanisms for the satisfaction of their social, cultural or non-commercial interests. In other words, these subjects organize and administer the corporation according to the renewed principles of civil law.

Based on the aforementioned practice, the meaning of the concept "corporation", as well as the peculiarities of the object, subject and essence of corporative legal relations are disclosed in their historical and modern aspects. The author also grounds civil nature of corporative relationships.

As a result of the presented research, the corporative legal relations existing in the Republic of Armenia are described as an independent form of civil legal relationship, complex legal relations which regulate proprietary and non-proprietary organizational-administrative relationships closely connected to them with the use of general and particular methods of regulation of social relations.